

SDO

SMRT KMOTŘIČKA

Opera — laureát státní ceny

Premiéra v Divadle Zdeňka Nejedlého v Ostravě 4. prosince 1954
v rámci »Roku české hudby«

RUDOLF KAREL:

SMRT KMOTŘIČKA

Pohádka života a smrti o 3 dějstvích.

Libreto: Stanislav Lom. — Režie: Ilja Hylas. — Dirigent: Josef Kuchinka.
Sbory: Jiří Miša. — Výprava: prof. Jan Obšil. — Choreografie: Emerich
Gabzdyl. — Návrhy kostymů: akad. malíř Květoslav Bubeník.

Smrt kmotřička	{ Ludmila Komancová, nositelka vyznamenání »Za vynikající práci« Helena Zemanová
Táta — šumař	{ Ladislav Havlík, nositel vyznamenání »Za vynikající práci«, Jiří Herold
Chasníček	Helena Tattermuschová
Doktor	Jiří Wooth
Princezna	Zdena Diváková
Hradní pán	Karel Průša
Starosta města	Rudolf Kasl
Paní starostová	Radoslav Svozil
Radní Pukač	Daniela Uhrovičová
Radní Kukač	Rudolf Juza
Městský důchodní	František Jehlička
Strážník	Jaroslav Skácel
Nejstarší dcera šumařova	Jaroslav Deršák
Vrchní sestra	Líba Rusínová *
Tajemník v sanatoriu	Žera Heroldová
Čtyři profesorské kapacity	Lubomír Procházka
Děti šumařovy	Jaroslav Skácel — Jaroslav Deršák — František Jehlička — Richard Novák Rusínová, Halfarová, Klášková, Štěpánková, Skořepová, Glompková, Krčmářská *

* Posluchačky VHPŠ se svolením ředitelství.

Napovídá: Marie Pečínková. — Inspicent: Karel Štverák
Dekorace, kostymy, světla — pracovní kolektivy SDO

SKLADATEL A DÍLO

Rudolf Karel

»Rok české hudby« patří plným právem také oslavě hudebního skladatele Rudolfa Karla, jehož dílo bylo jaksi v ústraní ve chvíli, kdy jména velkých českých skladatelů Vítězslava Nováka a Josefa Suka oslnivě zářila na českém hudebním nebi. Zájem české hudební veřejnosti se totiž v prvních letech tohoto století soustředil takřka výhradně na slohový proud, který čerpal z pramenů genia Dvořákovy, avšak mohutněl v díle Nováka, Suka a jejich žáků. A přece tu v tichosti vyrůstalo dílo Rudolfa Karla, dílo vzácné čistoty.

Rudolf Karel se narodil 9. listopadu 1880 v Plzni a přáním jeho otce, inženýra státních drah, bylo, aby se syn stal právníkem. Láska k hudbě byla však u mladého Karla silnější a tak mu nebylo zatěžko, aby zaměnil právnickou fakultu za konservatoř. Hře na varhany ho učil Josef Klička, skladbě po Karlu Knittlovi a Karlu Steckerovi Ant. Dvořák. V roce 1904 — několik neděl po smrti Dvořákově absolvoval konservatoř a svou pozornost soustředil na hudební skladbu. Když v roce 1914 trávil léto v Rusku, vypukla světová válka. Jako kozinec byl internován, avšak později se stal učitelem na hudební škole v Taganrogu a pak profesorem konservatoře v Rostově. Ve Velké říjnové socialistické revoluci prožil Rudolf Karel několik chvil, z nichž sotva vyvázl životem. I v tomto údobí velkého dějinného zvratu, se nezpro- nevěřil svému skladatelskému úkolu; nicméně za cenu záchrany holého života se ztratila v té době značná část díla, které vzniklo za jeho pobytu v Rusku. Klidné práci se mohl věnovat až po návratu do vlasti v roce 1920. Na podzim 1923 byl jmenován profesorem hudební teorie a skladby na pražské konservatoři a od té doby dělil své nejlepší síly mezi výchovu příští generace české hudby a vlastní tvorbu, která uzářila a měla nejlepší předpoklady dospět k vyvrcholení.

Dílo Rudolfa Karla není na první pohled rozsáhlé. Je však třeba si uvědomit, že velká část Karlových skladeb je psána v široké formě a pro velký aparát. Zvláště pak v době skladatelské zralosti Rudolfa Karla vyrůstají díla většího formátu. A je to především forma skladby, která byla vždycky v popředí skladatelova zájmu, ať již šlo o dílo jakéhokoliv druhu, zatím co u jiných autorů té doby se novotářské výboje děly spíše v oblasti harmonie a jiných skladebně technických disciplín. Ve snaze o dokonalou formu a v zápase o ní tkví také smysl vlastního Karlova skladatelského růstu a také jeho obecný význam pro rozvoj české hudební tvořivosti. Mládí Rudolfa Karla je přípravným obdobím, ale již zde se projevuje charakteristická záliba pro samostatné řešení formální stránky díla. Typickým dokladem je klavírní trio g-moll, které bylo po Novákově triu »quasi una ballata« první komorní skladbou v naší hudební tvorbě, užívající jednovětě formy. Toto trio napsal Karel ve svých 24 letech a kdyby řada jeho skladeb nebyla zakončena operou, bylo by možno autora nazvat skladatelem instrumentálním, a to tím spíše, že druhé desetiletí Karlovy tvorby (1909—1919), přes všechny pohnuté vnější životní osudy velmi plodné, se nevymanilo z výlučného instrumentálního za-

měření. Prvním dílem a typickou ukázkou této epochy je symfonická epopej »Ideály«. Celé dílo je propracováno na základě variační techniky, stejně jako řada jiných skladeb, na př. symfonie pro housle a orchestr, capriccio pro housle a orchestr a zvláště pak symfonická báseň »Démon«. Vedle těchto děl, která jsou podřízena formální svézákonnosti pro Karla typické, vznikají tři skladby, které podřídily bohatství jeho spontánní hudebnosti pevné vázanosti klasického stavebného řádu. Jsou to: Klavírní sonáta, Renaissanční symfonie a Houslová sonáta. — Teprve s návratem do Prahy nastává obrat a začíná třetí období tvůrčí práce Rudolfa Karla, období neuzavřené, v němž jsou díla instrumentální (na př. III. smyčcový kvartet), dále díla rostoucí k vyšší dokonalosti vokálního výrazu i monumentální stavby od cyklu písní »V září hellénského slunce«, symfonie pro sóla, sbor a orchestr »Vzkříšení« a kantáty »Sladká ballada dětská« až k **opernímu dílu**, které je pouhým doplňkem na okraji ostatní tvorby skladatelovy. — Zatím co opera »Ilseino srdce« dokončená v roce 1909 je zpěvohrou z Karlova mládí, období, v němž dozrávala skladatelská osobnost Karlova z doby, kdy i na tomto díle vidět značné slohové rozpětí a jistou neustálenost — je

»**Smrt kmotříčka**« daleko zdařilejším operním dílem skladatelovým. Byla dokončena v lednu 1931, měla svou premiéru v Brně již 3. února 1933 a hned příští měsíc 31. března v Národním divadle v Praze. Po dřívějších zklamáních bohatě odškodnila tato nová opera skladatele, neboť pevně zakotvila v repertoáru našich divadel. Příčina úspěchu je v samé vnitřní podstatě díla, neboť »Smrt kmotříčka« je mezi českými skladbami, které byly v novější době výsledkem úsilí o lidovou zpěvohru v pravém smyslu toho slova, dílem nejzdařilejším. Tvořila je prostá a otevřená povaha skladatelova, jež měla velmi blízko k ryzi lidové podstatě lidské duše; libreto Stanislava Loma, hodnotné i po čistě literární stránce, dalo autorovi hudby ty nejlepší možnosti, kterých dovedl Karel plně využít. Jeho hudební řeč si osvojila vymoženosti nového skladatelského slohu, jak jej přinesla doba po první světové válce, avšak při odvážnosti řešení některých hudebních detailů směřovala spíše k oproštění, k přímočaré harmonii, prostému, ale tím pádnějším rytmu a k melodii laděné v podstatě diatonicky, kterou však obestírá kouzlem neobvyklosti příznačná záliba v církevních tóninách. Karel nemusil po slohové stránce mnoho slevovat, aby jeho zdravá hudba byla zcela srozumitelná i širším vrstvám, neboť hovoří ze srdce a přímo k srdci. Proto jsou také postavy v opeře lidsky i dramaticky živé. Zvláště pak scény s převládající **lidovou a lidskou notou** zaujmou diváka a posluchače svou upřímnou nenuceností, která ještě názorněji vynikne v protikladu k dobromyslně ironickým, někdy i trochu groteskně karikujícím místům. Je to »veselá pohádka o životě a smrti« s celou škálou výrazových odstínů, od naivně, přímo dětsky prostého až po tóny moudré vyrovnanosti a resignace, jak ukazuje i stručný obsah děje na poslední straně tohoto programu.

V Ostravě byla uvedena opera »Smrt kmotříčka« v roce 1934 a dirigentem byl tehdy Mirko Hanák. V roce 1943 byla uvedena opera znovu v Ostravě, dirigentem byl František Jilek a v obou představeních vytvořila titulní roli Helena Zemanová.

A závěr života skladatelova? 7. března 1955 je významný den pro připomínku díla Rudolfa Karla. 7. března 1945 — krátce před osvobozením naší vlasti zahynul Rudolf Karel ve věku 65 let v Malé pevnosti v Terezíně. Na útržcích nehodnotného papíru psal zde dál, žil pro vlast a pro ni umíral.

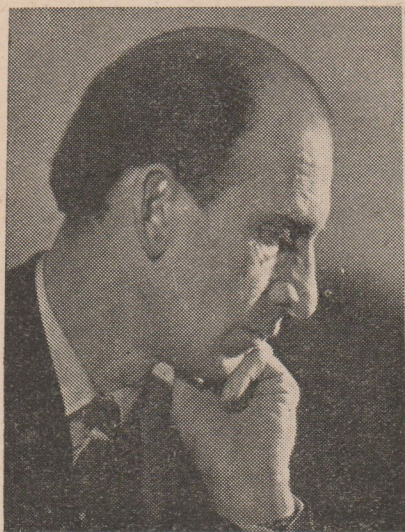
NA PŘÍPRAVĚ OSTRAVSKÉHO PROVEDENÍ OPERY SPOLUPRACOVALI

J. Kuchinka

I. Hylas

E. Gabzdyl

Prof. J. Obšil

NĚKOLIK SLOV NA OKRAJ DÍLA RUDOLFA KARLA

Intensita tvůrčí práce Rudolfa Karla byla ohromná. Měl jistě silnou představivost a živé vnitřní slyšení, a způsob, jakým vnitřně zažitý a slyšený hudební útvar převáděl ve tvar zápisem zachycený, svědčil o nesmírné umělecké poctivosti, pravdivosti a vytrvalosti. Již dříve, a ovšem také při komposici opery »Smrt kmotříčka«, zápasil o každý takt, o každou notu — a při tom byl umělec tvořivostí spontánní! Dovedl se znovu vracet k tomu, co již zachytil a zapsal, a opravovat, měnit, dokonaleji a dokonaleji se blížit ideální představě. S humorem se vyprávělo, že třeba za celý den napsal jediný takt, ale tři vymazal (psával v počátečních stadiích každé práce téměř vždy tužkou). I kdýž je to anekdoticky přehnáno, svědčí to o odpovědném, přemýšlivém a důkladném stylu práce.

Jak byla tvůrčí práce přímo podmínkou jeho života, ukazuje jeho pobyt ve vězení za t. zv. protektorátu. Zabýval se již dříve myšlenkou, napsat pohádkovou operu na námět »Tři zlaté vlasy děda Vševěda«, a ani útrapy a tělesná i duševní protivenství nedovedly jej odradit, aby nepokračoval v této práci i za podmínek nejneprůzračnějších. Bez jakéhokoliv hudebního nástroje, propašovaným kouskem tužky psal na malé klosetové papírky klavírní skizzu celého díla, které pak bylo zachráněno a mistrovým žákem, skladatelem Zbyňkem Vostřákem, dokončeno a instrumentováno, a nakonec také scénicky provedeno.

Nedovedeme si vůbec představit, jakého vypětí, soustředění a zmáhání nejprimitivnějších obtíží bylo třeba ke skladatelské práci za takových podmínek. Už jen tím — i kdyby nebylo jeho vynikajících kvalit uměleckých — zůstane Karlovo dílo pozoruhodným a historickým.

Ale soustředěnost, hutnost, vnitřní napětí Karlovy práce komposiční se projevuje i objektivně ve skutečném tvaru díla samotného. Rudolf Karel ovládal mistrně všechny disciplíny komposiční práce, a jestliže byla melodická a formová stránka jeho práce dána bohatou inspirací, hutné zpracování harmonické, polyfonické a konečně i instrumentální bylo dáno zmíněným jeho mistrovstvím a snahou po vyrovnání všech složek projevu. Bvl tu patrný v převážné míře i vliv komposiční školy Antonína Dvořáka a Karlův vnikající smysl pro krásu a bohatství reálného orchestrálního zvuku doznal v ní jistě zúrodňujícího zkyplení.

Typické znaky karlovského orchestrálního zvuku jsou v mnohém podobné znakům dvořákovským a sukovským, i kdýž každý ze jmenovaných — učitel a žáci — se ovšem konec konců liší. Snad mi čtenář promine, zahrajeli nyní na vědecky možná pochybnou, ale zato dost názornou strunu »barevného slvění«: jestliže bych Dvořákův orchestrální zvuk charakterisoval jako barvu zlatožlutou, či žlutozelenou a Sukův modročernou či modrozelenou, pak Karlův je svtě hnědý nebo hnědočervený.

Pro čtenáře, který přežil a prominul mi toto přirovnání, ještě podrobněji uvádím, že tento karlovský orchestrální zvuk je větším dílem podmíněn dobrou zvukovostí smyčců, zpěvností nejen jejich vrchních, ale i středních a spodních poloh, a hojným sycením střední polohy lesními rohy, jak harmonicky, tak polyfonicky.

Tradice starého českého muzikantství, vrcholící před tím v Antonínu Dvořákově, pokračuje výrazně u Rudolfa Karla, a v jeho »Kmotříčce« nejen hudebně, ale i v prvku jevištním. Kdo dovede tuto vřelou a prostou vnitřní notu zachytit, je za to odměňován bohatým zážitkem.

Jarmil Burghauser

NÁVRH SCÉN PROF. J. OBŠILA

nahoře k I. jednání
dole k II. jednání

OBSAH OPERY

(I.) Na městské vinici pod starým hradem se sešla celá městská honorace, aby oslavila počátek sklizně, i sám hradní pán přijde, ať žije! Všechno se veselí v samolibé spokojenosti, až do slavnosti zazní falešný tón: to se hrne dvanáct otrhánků, kteří bydlí v hlídačské chalupě, krčící se uprostřed nádhery hroznů. Honorace trne: jaká holota — inu, po tátovi. Ten se jenom toulá světem s housličkami v ruce a nestydí se při své chudobě — jaká hanba! — mít tolik dětí. A to se ještě v chalupě zrovna chystá na svět třináct! Jen se narodí, už je tady táta, bezstarostný, hraje si na housličky a zpívá písničku s refrémem své filosofie: Nějak bylo, nějak bude... neder se, nezdráhej, nenaříkej! Ale veselost mu brzo přejde; nikdo nechce jít jeho rozeňátku za kmotra a pohoršená společnost ho nechá s jeho zalem osamělého, ba i vlastní děti ho oberou o všechno co přinesl, a rozutekou se do světa. Ze stísněného hrdla se písnička už nechce ozvat — co má nešťastný táta dělat? Honem smyčku na krk a ukončit tu bídu! Ale ještě nebyl čas: Kde se vzala, tu se vzala, paní Smrt shodí smyčku s tátova krku: Já půjdu děťátku za kmotru a za třináct let mi je, táto, přiveďte — něco z něho bude! A hned je tátova písnička tady: Božičku, vždyť třináct let Smrti nevidět, to opravdu není k zahoeení!

(II.) Se stejnou písničkou na rtech přijde táta po letech s třináctiletým chasníčkem zase na vinici. Chalupa je už rozpadlá a zítra půjde na smetiště, ale co na tom. Za chvíli přijde kmotřička Smrt a bude hej!

Proměna: Ale kmotřička má právě teď jinou práci; zrovna rozžihá v limbu svíčku života princezně, která se narodila na hradě nad vinici. Táta s chasníčkem ke kmotřičce přijdou mezi svíčky všech lidí na světě, dlouhé i krátké, jak komu života zbývá. Co se Smrt vítá s kmotřencem, slídí táta po své svícce. Cože, kmotřičko, tenhle knot? To už opravdu musím jít? Nic naplat, kmocháčku, vždyť před třinácti lety jste chtěl sám. Ale co se kmotra neřívá, připálí si táta na místo svého knotu krásnou svíčku novou a má vyhráno: Nějak bylo, nějak bude, ať se Smrt zlobí a pošle tátu pryč od syna, beztak by kluk s tátou mnoho neužil! A u kmotřičky bude jiná, bude z chasnička doktor a kmotřička mu bude takhle pomáhat: Tam, kde budu v hlavách stát, faráře dej zavolat, kde mne v nohách uvidíš, dělej co dělej, uzdravíš!

(III.) Chasníček se do svých třiceti zmohl: Je z něho záračný doktor a do jeho sanatoria za ním chodí celá honorace, ba i sám hradní pán přivádí svou dceru-princeznu, která se neumí smát a nechce se uzdravit. Ale při tom všem není doktor spokojen, až pohled na princeznu mu v lásce ukáže smysl života. Princezna však mu odchází a kmotřička s tím nechce nic mít.

Proměna: Doktor si nedá říci a jde na hrad za princeznu. Jak je s ní? Běžď, Smrt stojí v hlavách, za nic se nechce hnout a nemá slitování s nešťastnou láskou. Ještě že zrovna přišel táta: ten si hned ví rady: Honem, lidičky, když se Smrt opravdu nehne, obraťte postel a princezna je hned zdráva.

Proměna: Brzy se slaví veselá svatba a byl by konec, kdyby Smrt kmotřička neměla ještě co říci tátovi, který tu tak vesele hraje tu svou, až všechny roztancoval. Jak se Smrt objeví, ví táta, že je zle a ani se nechce s kmotřičkou v kole zatočit, ale musí. A jen ho při tanci kmotřička Smrt jako ze žertu lískla pod krkem a táta se skácí. Ale jakýpak smutek? Vždyť se sám usmívá, že umřel za ty své, aby zas aspoň jim nějak bylo.

R. Karel: Smrt kmotřička. Program vydalo Státní divadlo v Ostravě. Redakce: Jos. Stěpánek, obálka prof. J. Obšil, fotografie Fr. Krasl. Vytiskly Ostravské tiskárny, n. p., prov. 02, Ostrava.
Cena 0,90 Kčs.